

<https://doi.org/10.15407/rksu.34.055>

УДК 097:094.5]:027.1(438):027.54(477-25)ІКНБУВ

Лариса Дідора, аспірант

Національна бібліотека України

імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)

E-mail: didora.larisa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2499-8664

КНИЖКОВІ ЗНАКИ НА СТАРОДРУКАХ З БІБЛІОТЕКИ ГРАФА АДАМА РЖЕВУСЬКОГО ТА ЧЛЕНІВ ЙОГО РОДИНИ

Метою роботи є дослідження книжкових знаків на стародруках з колишньої бібліотеки графа Адама Ржевуського та членів його родини, які зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. **Методологія.** У дослідженні було використано палеографічний та історико-хронологічний методи. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше до наукового обігу вводиться фрагмент книгозбірні родини Ржевуських, який надійшов до Інституту книгознавства у складі бібліотеки Бердичівського соціально-історичного і економічного музею (1926—1954) після його закриття у 50-х роках минулого століття і налічує близько 88 видань, зокрема стародруків з рукописними екслібрисами на титульних аркушах, суперекслібрисами на корінцях та маргіналіями на сторінках, які належали графу Адаму Ржевуському (1760—1825) — польському політику, дипломату й літератору, його дружині та дітям. Також наявні книги, які належали Олександрі Любомирській (1788—1865), дружині графа Вацлава-Северина Ржевуського (1785—1831). Усі досліджені видання, про які йдеться у статті, є стародруками, виданими французькою мовою між 1763—1816 рр. у Парижі, Амстердамі, Лондоні. Деякі з них є першодруками. Також у статті вперше репрезентовані книжкові знаки — рукописні автографи, суперекслібриси й один дарчий напис — з бібліотеки членів родини графа Адама. **Висновки.** Унікальний фрагмент бібліотеки родини Ржевуських, збережений завдяки зусиллям

Цитування: Дідора Л. Книжкові знаки на стародруках з бібліотеки графа Адама Ржевуського та членів його родини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 3 (34). С. 55—67. <https://doi.org/10.15407/rksu.34.055>

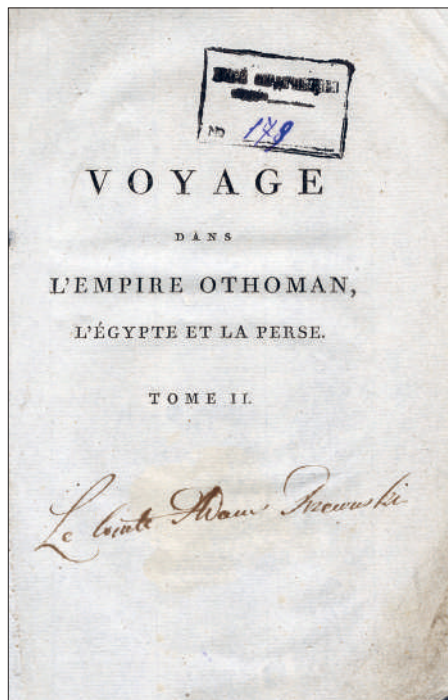
© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

першого директора Бердичівського соціально-історичного музею Теодосія Мовчанівського (1899—1938), є потужною джерельною базою для дослідження книжкової культури польської аристократії 2-ї половини XVIII — 1-ї третини XIX ст., а також історії книговидавничої справи в Західній і Східній Європі. Окремий інтерес для досліджень становлять і численні маргіналії на книгах, особливо тих, що належали Кароліні Собанській.

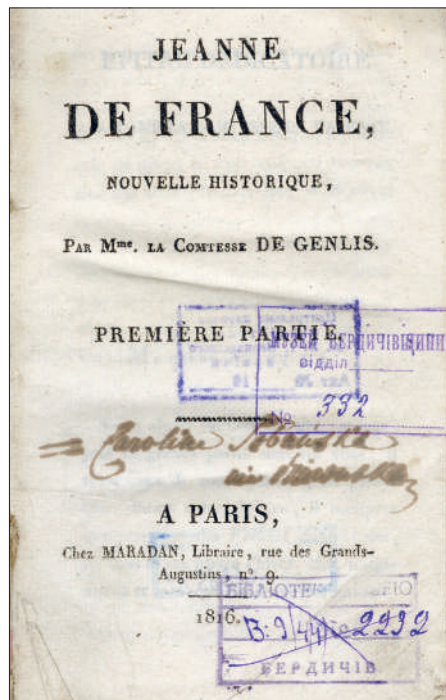
Ключові слова: Мовчанівський Теодосій, Ганська Евеліна, Ржевуські, Ржевуський Адам, Ржевуський Генріх, Собанська Кароліна, стародрук, маргіналія, екслібрис.

Актуальність теми дослідження. У листопаді 1926 р. у Бердичеві у приміщеннях монастиря Босих Кармелітів було відкрито Соціально-історичний і економічний музей ім. Ф. Держинського. Новий заклад, організований зусиллями українського археолога Теодосія Миколайовича Мовчанівського (1899—1938), який став його першим директором, поповнював свої фонди експонатами за рахунок надходжень речей з націоналізованих панських маєтків, а також конфіскованих цінностей церков, костелів і синагог у зв'язку з їхнім масовим закриттям у 1920—1930-х роках. Серед цих культурних пам'яток були також фрагменти приватних бібліотек, а також бібліотек різних інституцій. Фактично музей став прихистком для унікальних книжкових зібрань, які вціліли під час Першої світової війни, а також після захоплення влади більшовиками, що супроводжувалося мародерством та цілеспрямованими реквізиціями. Серед таких колекцій була й приватна бібліотека польського графа Адама Ржевуського (1760—1825), що знаходилась у с. Погребище на Вінниччині, книги якої є предметом дослідження цієї статті. Розшифрування рукописних екслібрисів власника зібрання та членів його родини, суперекслібрисів, численних маргіналій та дарчих написів сприятиме поглибленому вивченню історії формування книжкового зібрання та виявленню сюжетів до біографій власників. Також колишня бібліотека графа Адама є потужною джерельною базою для дослідження книжкової культури польської аристократії 2-ї половини XVIII — 1-ї третини XIX ст. та історії книговидавничої справи в Західній і Східній Європі в цей період.

Аналіз досліджень і публікацій. Бібліотека родини Ржевуських, як власне і бібліотека Бердичівського соціально-історичного музею, досі не стала об'єктом окремого наукового дослідження. Побіжні згадки про неї знаходимо в публікаціях, присвячених історії музею. У статті Івана Ярмошика «М. Мовчанівський і Бердичівський історико-культурний заповідник (20-ті роки XX ст.): основні напрямки краєзнавчої діяльності» [8] описано історію щодо спроби продажу бібліотеки графа Адама Ржевуського агрошколою, яка після жовтневого перевороту розміщувалася в маєтку графа. У статті Сергія Стельниковича «Архіви, бібліотеки та музеї Житомирського-Вінницького регіону в умовах нацистської окупації (1941—1944 рр.)» [7]

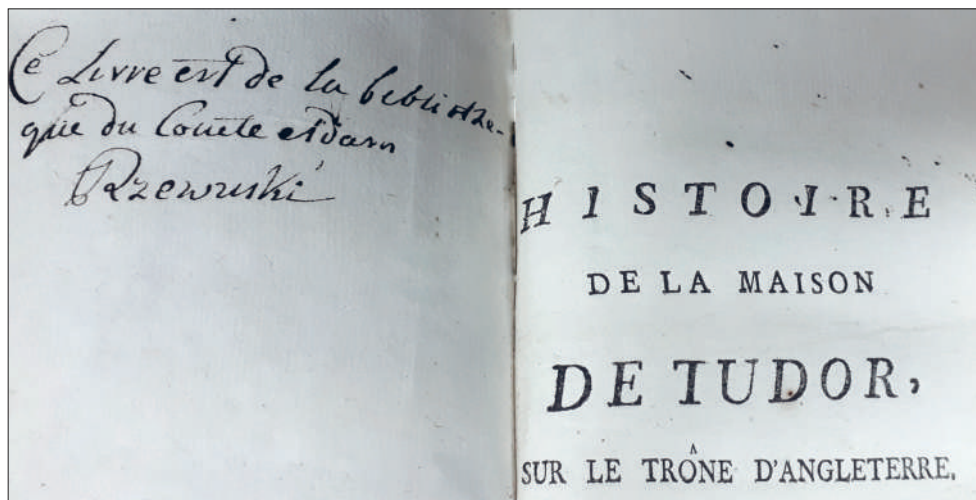
Ил. 1. Рукописний екслібрис графа Адама Ржевуського на титульному аркуші книги «Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Égypte et la Perse»

Ил. 2. Рукописний екслібрис Кароліни Собанської

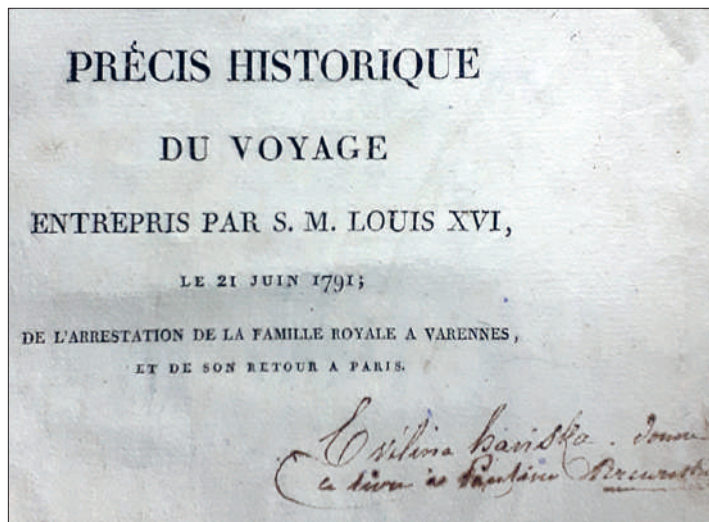
міститься згадка про те, що в бібліотеці Бердичівського соціально-історичного музею знаходилася приватна бібліотека французького письменника Оноре де Бальзака, який у 1850 р. вінчався з Евеліною Ганською в костелі св. Варвари в Бердичеві. Можливо, ця збірка була частиною бібліотеки Ржевуських. У статтях П.С. Скавронського, О.В. Марищенко, Н.М. Захарчук бібліотека згадується лише в контексті історії самого музею. Тож пропонується стаття є першим системним дослідженням щодо книг з бібліотеки Ржевуських і книжкових знаків на них.

Виклад основного матеріалу. Бібліотека, що належала Адаму Ржевуському (1760—1825) — польському політику, дипломату й літератору та членам його родини, знаходилася в палаці графа в с. Погребище на Вінниччині. Споруда була побудована близько 1786 р. у стилі класицизму батьком графа Адама, Станіславом-Фердинандом Ржевуським. Після жовтневого перевороту палац було націоналізовано, а в його приміщеннях було розміщено агрошколу. Однак її керівництво не дбало про збереження культурних цінностей, які залишилися після розграбування маєтку в 1917 р. У доповідній записці директора Бердичівського соціально-історичного і економічного

Лл. 3. Рукописний екслібрис графа Адама Ржевуського на форзаці книги Девіда Х'юма «Histoire de la maison de Tudor»

музею Т. Мовчанівського до Окружної інспектури Народної освіти (далі — Окрінінспектура) 1928 р. повідомляється, що речі, які становили історико-культурну цінність, «не підлягали спеціальному доглядові та охороні з боку Агрошколи, частково понівечені самими учнями» [1, арк. 609] (тут і далі орфографію збережено. — Л. Д.). У 1920 р. меблі з маєтку, а також колекцію картин і опудал різних тварин «було вивезено на "75 підводах" до м. Сквіри... І залишилось при школі лише рештки згаданих збірок, а саме: 10 картин, троє люстер, одно чучело, мармурова ваза та невелика кількість меблі, що немає художнього значення» [1, арк. 609]. Звертаючись до Окрінінспектури, Мовчанівський обґрунтовував необхідність вилучення з майна агрошколи всіх предметів, що мають музейну цінність, з подальшим переданням їх для реставрації та охорони до музею. У 1927 р. агрошкола продала бібліотеку родини Ржевуських. 26 лютого Мовчанівський звертається до Окрінінспектури з доповідною запискою такого змісту: «До відома Округового музею доведено про те, що агрошколою м. Погребище продано рештки коштовної бібліотеки графа Ржевуського. Дану агрошколу було Музеєм попереджено, що, за погодженням Окр. ІНО, книги буде сконцентровано при Музеї. В даний момент книги запаковано в ящики для відправки до Києва. Рахуючи таке явище ненормальним, прошу Окр. Інспектуру Наросвіти терміново видати наказа про заборону такого вивозу та продажу, а також остаточно вирішити долю книжного скарбу» [1, арк. 652]. Ім'я покупця в документах музею не зазначено. Найімовірніше, його не знав і Мовчанівський, оскільки 1 березня 1927 р. він звернувся із запитом до Української Академії наук. У листі від 19 березня 1927 р. се-

Ил. 4. Дарчий напис Евеліни Ганської сестрі Пауліні

кретар УАН академік Агатангел Кримський повідомляє, що «ані УАН, ані ВБУ ніяких книжок у Погребищської агрошколи не купували. Визнаючи цілковиту доцільність одібрання згаданих книжок од Агрошколи, Академія Наук вважає за необхідне переглянути книжки, тому просить переслати їй повний список їх, особливо рукописів» [1, арк. 652]. З листа-відповіді Т. Мовчанівського УАН від 26 березня 1927 р. дізнаємося, «що вжитими Музеєм заходами рештки бібліотек графа Ржевуського та Ігнат'єва перевезено до приміщення Музею. Загальна кількість книжок сягає за три тисячі томів; дана збірка на 70 % складається з стародруків 17 та 19 віку» [1, арк. 656]. За змістом передані до музею бібліотеки репрезентували різні галузі знань. Книги були переважно французькою, латинською та польською мовами [6, с. 137—139]. Також серед решток бібліотеки співробітники музею знайшли три рукописні книги [1, арк. 656]. У листі Мовчанівський зазначав, що «передачу книжок проведено без каталога, лише по загальній кількості томів, тому Окрмузей немає змоги в найближчому часі надіслати Вам списки книжок» [1, арк. 656]. З того ж листа дізнаємося, що музей планував забрати до своїх фондів інші бездоглядні бібліотеки з с. Юзефівки, Любара та інших містечок, «загальною кількістю до 4-х тисяч томів» [1, арк. 656]. Велика кількість книжок, що надходили до музею, потребувала термінової каталогізації. Однак на той час там працювало лише двоє співробітників, тому Мовчанівський запропонував «для прискорення справи каталогізації доручити переписку книг тимчасовим робітникам за спеціальну оплату» [1, арк. 656]. У фонді Бердичівського музею, що зберігається в Архівному відділі Бердичівської міської ради, нам не вдалося знайти

Лл. 5. Суперекслібрис з ініціалами графа Адама Ржевуського на корінці 15-го тому творів Шекспіра — «Shakespeare traduit de l'anglais, dédié au roi par M. Le Tourneur» з бібліотеки графа

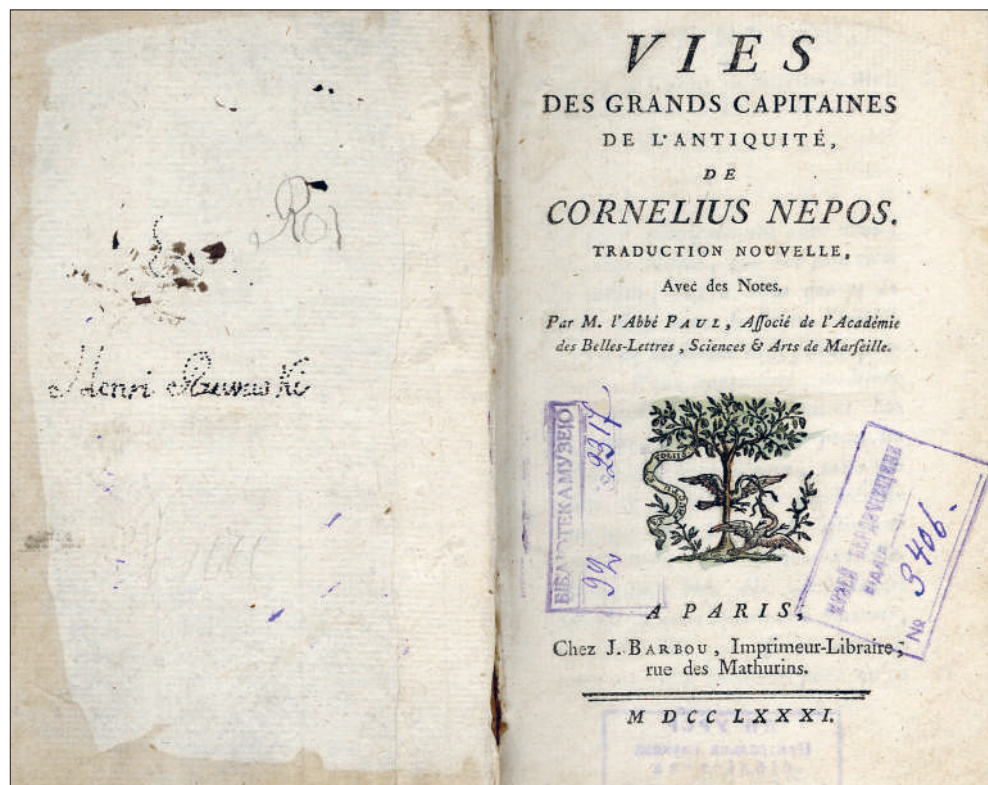
Лл. 6. Суперекслібрис з витисненими золотом ініціалами графині Юстини Ржевуської

Лл. 7. Суперекслібрис з ініціалами Кароліни Собанської

документів, які б підтверджували наявність каталогу бібліотеки графа Ржевуського. Сьогодні у відділі історичних зібрань та бібліотечних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — НБУВ) зберігся лише незначний фрагмент цієї бібліотеки, що включає книги, які належали самому графу Адаму, його дружині Юстині Рдултовській-Ржевуській (1775—1836) та їхнім дітям: польському письменнику Генріху Ржевуському (1791—1866), Кароліні Собанській (1795—1885), в яку був закоханий поет Адам Міцкевич, Евеліні Ганській (1803—1882), дружині французького письменника Оноре де Бальзака, та Пауліні Різніч (1808—1866), дружині одеського фінансиста сербського походження Яна Різніча. Також наявні видання, які належали Олександрі Любомирській (1788—1865), дружині графа Вацлава-Северина Ржевуського (1785—1831) — орієнталіста, організатора й учасника Листопадового повстання (1830—1831). Декілька книг з бібліотеки Ржевуських ми розглянемо у цій статті.

Першим дослідженим нами виданням є 2-й том праці французького натураліста та ентомолога, члена Французької академії наук Гійома Олів'є «*Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Égypte et la Perse*» — «Подорож по Османській імперії, Єгипту і Персії» (1801). Гійом Антуан Олів'є (1756—1814) навчався на медичному факультеті університету Монпельє. У 1792—1798 рр. він мандрував Близьким Сходом і відвідав Османську імперію, Персію та Єгипет. Під час подорожі він зібрав значну колекцію комах, яка нині зберігається в Національному музеї природничої історії в Парижі. Книга «Подорож по Османській імперії, Єгипту і Персії» є звітом про цю мандрівку, шість її томів виходили протягом 1801—1807 рр. [4]. У колишній музейній книгозбірні зберігся 2-й том першого видання цієї праці 1801 р., який належав графу Адаму Ржевуському. На титульному аркуші видання міститься рукописний екслібрис графа — «*Le comte Adam Rzewuski*» — «Граф Адам Ржевуський» (Іл. 1). Книга вийшла друком французькою мовою в Парижі, у видавництві Генрі Агасса (1752—1813). Цікаво, що рік видання вказаний згідно з новим календарем, прийнятим після Французької революції, де відлік років починався від 1792 р. — «*An 9*» (1801).

Граф Адам цікавився історією, тож у його бібліотеці було чимало видань історичної тематики. Серед них — перше видання французькою мовою праці шотландського філософа доби Просвітництва, історика та бібліотекаря Девіда Х'юма (1711—1776) «*Histoire de la maison de Tudor*» — «Історія дому Тюдорів» (1763). У 1752 р. Х'юма обрали доглядачем бібліотеки товариства адвокатів у Единбурзі, яка мала великі фонди та багатий архів. Тут він розпочав працювати над історією Англії. З 1754 по 1762 рр. Девід Х'юм опублікував шість томів «Історії Англії, від вторгнення Юлія Цезаря до революції 1688 р.». Це видання стало бестселером і зробило Х'юма багатю людиною. «Історія дому Тюдорів» побачила світ у 1759 р., а в 1763 р. вперше була надрукована в перекладі французькою мовою в

Іл. 8. Рукописний екслібрис Генріха Ржевуського

Амстердамі [3]. У бібліотеці графа Адама зберігся 2-й том видання. На форзаці міститься його рукописний екслібрис французькою мовою: «Ce livre est de la bibliothèque du comte Adam Rzewuski» — «Ця книга є з бібліотеки графа Адама Ржевуського» (Іл. 3). Також у бібліотеці графа Адама, поета і перекладача, було багато художньої літератури. У музейній книгозбірні зберігся 15-й том творів Шекспіра — «Shakespeare traduit de l'anglais, dédié au roi par M. Le Tourneur» — французькою мовою, виданий у 1781 р. у Парижі. На цій книзі немає рукописного екслібриса графа Ржевуського, однак на корінці видання наявні його ініціали «A. R.», відтиснені золотом (Іл. 5). Таке тиснення, суперекслібрис, характерні для всіх книг з бібліотеки графа, на яких відсутній його автограф. На відміну від книг чоловіка, на книгах, що належали Юстині Ржевуській, наявні як рукописні екслібриси, так і суперекслібриси на корінцях. Прикладом цього є 1-й том роману англійської письменниці Елізабет Хельме (1743—1814) «Clare et Emmeline, ou La bénédiction maternelle» — «Клара і Еммеліна, або Материнське благословення» (1788). Роман вийшов 1788 р. у Лондоні у видавництві Джорджа Кірслі-старшого (1739—1790) і того ж року був перекладений французькою

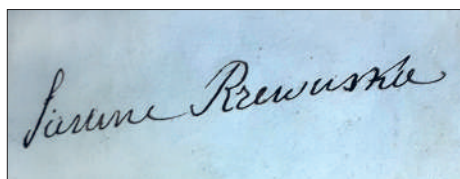
Іл. 9. Рукописний екслібрис Олександри Любомирської

мовою Франсуа Сулесом (1748—1809), французьким письменником та істориком, і опублікований у Парижі. На форзаці видання міститься рукописний екслібрис графині «Justune Rzewuska» — «Юстина Ржевуська» (Іл. 11), а на корінці наявний суперекслібрис з відтисненими золотом ініціалами графині «I. R.» (Іл. 6).

Рукописні екслібриси наявні й на книгах дітей графа Адама Ржевуського. Так, на праці давньоримського історика Корнелія Непота (бл. 100 р. до Р. Х. — бл. 25 р. до Р. Х.) «Vies des grands capitaines» — «Життєписи видатних античних полководців» (1781) є рукописний екслібрис «Henri Rzewusky» — «Генріх Ржевуський» (Іл. 8), що належав старшому сину подружжя Генріху (1791—1866) — польському письменнику, автору численних історичних романів. Книга була вперше видана французькою мовою в Парижі в 1781 р., тож і це видання з графської бібліотеки має цінність першодруку. Старший доньці графа Адама Кароліні Собанській (1795—1885) належав роман популярної на той час французької письменниці графині Фелісите Жанліс (1746—1830) «Jeanne de France» — «Жанна Французька», надрукований у Парижі в 1816 р. (перше видання). На титульному аркуші книги наявний

Іл. 10. Рукописний екслібрис Пауліни Ржевуської

Іл. 11. Рукописний екслібрис графині Юстини Ржевуської на 1-му томі роману Елізабет Хельме «Clare et Emmeline, ou La bénédiction maternelle»

лася вихованням дітей герцога Орлеанського, відомого як Філіп Егаліте (1747—1793) [2]. На шмуцтитулі видання є рукописний екслібрис «Evelina Rzewuska» — «Евеліна Ржевуська», а дещо вище, над назвою книги, закреслений рукописний екслібрис її старшого брата «Henri Rzewusky» і ще один, який розібрати неможливо. Також поряд наявні автографи «Evelina», «Evel», «Е» (Іл. 12). На титульному аркуші рукописні ініціали Евеліни «ER», взяті в коло. Форзац видання використовувався дітьми як чернетка для рахування у стовпчик, а обкладинка видання має численні маргіналії — «Evelina», «Henry» тощо. Відомо, що до бібліотеки Бердичівського соціально-історичного музею належало й приватне зібрання другого чоловіка Евеліни — французького письменника Оноре де Бальзака, яке, найімовірніше, було частиною бібліотеки родини Ржевуських, але наразі жодної книги з нього у фонді колишньої музейної бібліотеки не знайдено [5, р. 10].

Наймолодшій сестрі Пауліні Різніч (1808—1866), другій дружині одеського фінансиста сербського походження Яна Різніча, належав 1-й том книги «Contes de Madame de Villeneuve» — «Оповідання пані де Вільнев» (1765). Її авторка Габріель-Сюзанна Барбо де Вільнев (1695—1755) — французька письменниця, казкарка, авторка всесвітньо відомої казки «Красуня і чудовисько». На форзаці видання є рукописний екслібрис «Pauline Rzewuska» — «Пауліна Ржевуська». Під ним рукою дівчинки намальовані дерево і колона (Іл. 10). Ще одне видання, книгу «Précis historique du voyage entrepris par S. M. Louis XVI, le 21 juin 1791, de l'arrestation de la famille royale à Varennes,

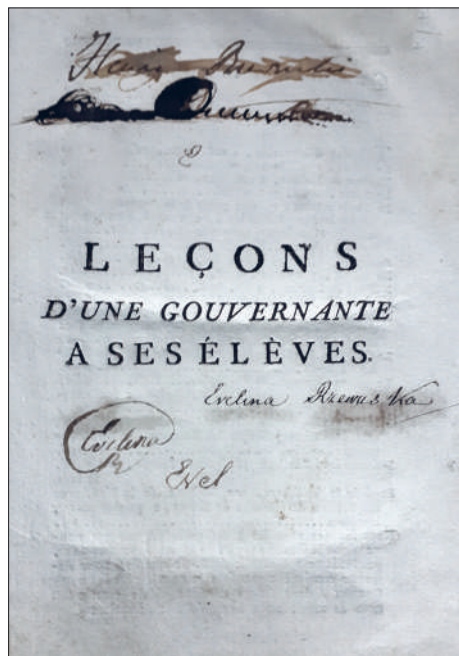
рукописний екслібрис «Carolina Sobanska née Rzewuska» — «Кароліна Собанська, уроджена Ржевуська» (Іл. 2). На корінці іншого видання, яке також належало Собанській, міститься відтиснений золотом суперекслібрис з ініціалами власниці: «C.S. née R.» (Іл. 7). Молодшій сестрі Кароліни, Евеліні Ганській (1803—1882), дружині французького письменника Оноре де Бальзака, належав 1-й том книги «Leçons d'une gouvernante a ses élèves. Fragments d'un journal, qui a été fait pour l'éducation des enfants de Monsieur d'Orléans» — «Уроки гувернантки для своїх учнів. Фрагменти щоденника, створеного для навчання дітей герцога Орлеанського» (1891), також авторства графині Фелісите Жанліс, яка, крім письменницької праці, займа-

et de son retour à Paris» — «Короткий історичний опис подорожі Людовіка XVI 21 червня 1791 року, арешту королівської родини у Варенні та його повернення до Парижа» (1815), подарувала сестрі Евеліна Ганська. На шмуцтитулі — дарчий напис французькою мовою: «Evelina Ganska a donné ce livre à Pauline Rzewuskyi» — «Евеліна Ганська подарувала цю книгу Пауліні Ржевуській» (Іл. 4). Її автор, граф Франсуа-Флоран де Валорі (1763—1822) — французький гвардійський офіцер, який супроводжував Людовіка XVI і його родину при спробі втечі із Франції. У своїй книзі, що побачила світ у 1815 р., уже після реставрації Бурбонів на престолі, він подає докладний опис втечі та арешту королівської родини.

2-й том 10-томного роману французької письменниці Луїзи Брейер де Сен-Леон (1765—1835) «Rosa, ou La fille mendiante et ses bienfaiteurs» — «Роза, або Жебрачка та її благодійники» (1798) належав Олександрі Любомирській (1788—1865) — польській художниці та письменниці, дружині графа Вацлава-Северина Ржевуського. На титульному аркуші видання наявний рукописний екслібрис графині «Alexandrine Rzewuska» — «Александріна Ржевуська» (Іл. 9).

Серед книжкових знаків зі стародруків бібліотеки графа знаходимо ще один рукописний екслібрис — «Biblioteka Pohrebynska» — «Бібліотека Погребинська». Він розміщений на титульному аркуші 2-го тому твору французького філософа, історика й публіциста Вольтера (1694—1778) «La Bible enfin expliquée par plusieurs Aumôniers de S. M. L. R. D. P.» — «Біблія, нарешті пояснена кількома капеланами» (1777). Це одна з останніх праць Вольтера, в якій автор висміює як єврейські, так і християнські Священні Писання. Назва твору іронічна, оскільки в ньому Вольтер не прагне пояснити Біблію, а зображує її абсурдною та суперечливою. Книга була видана французькою мовою в 1777 р. у Лондоні.

Наукова новизна. Уперше до наукового обігу введено стародруки з книгозбірні графа Адама Ржевуського та членів його родини. Також уперше оприлюднено книжкові знаки на них — автографи, суперекслібриси й один дарчий напис.

Іл. 12. Рукописні екслібриси Евеліни Ржевуської (Ганської) та Генріха Ржевуського

Висновки. Бібліотека графа Адама Ржевуського та членів його родини, що нині зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ, є унікальним культурним надбанням нашої держави. На виданнях збереглися рукописні екслібриси, автографи, маргіналії власників, які були представниками польської аристократії й відіграли велику роль у політичному, соціальному і культурному житті не тільки Польщі, а й України, де вони мали численні маєтки. Фрагмент бібліотеки є важливою джерельною базою для дослідження книжкової культури польської аристократії, а також історії книговидавничої справи в Західній і Східній Європі 2-ї половини XVIII — 1-ї третини XIX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архівний відділ Бердичівської міської ради. Ф. Р-621. Оп. 1. Од. зб. 1.
2. Genlis, Stéphanie-Félicité du Crest de Saint-Aubin contessa di // *L'Enciclopedia Italiana Treccani* URL: <https://www.treccani.it/enciclopedia/stephanie-felicite-du-crest-de-saint-aubin-contessa-di-genlis/> (дата звернення 16.08.2023).
3. Calogero G. Hume David // *Enciclopedia Italiana* (1933) URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/david-hume_%28Enciclopedia-Italiana%29/(дата звернення 16.08.2023).
4. Olivier, Guillaume Antoine. Atlas pour servir au Voyage dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse // *Travelogues. Gezinlerin bakışı* URL: <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=242> (дата звернення 16.08.2023).
5. Стельникович С.В. Архіви, бібліотеки та музеї Житомирського-Вінницького регіону в умовах нацистської окупації (1941—1944 рр.) // *Історія України : Всеукраїнська газета для вчителів історії та правознавства*. Київ, 2019. Вип. 9. С. 5—13.
6. Ярмошик І. Т.М. Мовчанівський і Бердичівський історико-культурний заповідник (20-ті роки XX ст): основні напрямки краєзнавчої діяльності // *Бердичівська земля в контексті історії України : праці Житомирського наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині*. Житомир, 1999. Вип. 19. С. 137—139.

Отримано 5 вересня 2023 р.

REFERENCES

1. Fond R-621. Inventory 1. Unit 1. Archival Department of Berdychiv City Council.
2. Genlis, Stéphanie-Félicité du Crest de Saint-Aubin contessa di. *L'Enciclopedia Italiana Treccani*. Retrieved from: <https://www.treccani.it/enciclopedia/stephanie-felicite-du-crest-de-saint-aubin-contessa-di-genlis/> (accessed on August 16, 2023).
3. Calogero G. Hume David. *Enciclopedia Italiana* (1933). Retrieved from: https://www.treccani.it/enciclopedia/david-hume_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (accessed on August 16, 2023).
4. Olivier, Guillaume Antoine. Atlas pour servir au Voyage dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse. *Travelogues. Gezinlerin bakışı*. Retrieved from: <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=242> (accessed on August 16, 2023).
5. Stelnykovych S.V. Arkhivy, biblioteky ta muzei Zhytomyrskoho-Vynnytskoho rehionu v umovakh natsyystskoi okupatsii (1941—1944 rr.) [Archives, libraries and museums of the Zhytomyr-Vynnytsia region during the Nazi occupation (1941—1944)]. *Istoriia Ukrainy: Vseukrainska hazeta dlia vchyteliv istorii ta pravoznavstva* [History of Ukraine: All-Ukrainian newspaper for history and law teachers]. 2019. No. 9, pp. 5—13. [In Ukrainian].

6. Yarmoshyk I. T.M. Movchanivskiy i Berdychivskiy istoryko-kulturnyi zapovidnyk (20-ti roky XX st): osnovni napriamky kraieznavchoi diialnosti [Teodosii Movchanivskiy and Berdychivskiy historical and cultural reserve (20s of the 20th century): main areas of local history activity]. *Berdychivska zemlia v konteksti istorii Ukrainy: pratsi Zhytomyrskoho nauk.-kraiezn. t-va doslidnykiv Volyni* [Berdychiv land in the context of the history of Ukraine: the works of the Zhytomyr scientific local history society of researchers of Volyn]. 1999. Iss. 19, pp. 137—139. [In Ukrainian].

Received on September 5, 2023

Larysa Didora

V.I. Vernadskiy National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

E-mail: didora.larisa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2499-8664

BOOKPLATES ON OLD PRINTED BOOKS FROM LIBRARY OF COUNT ADAM RZEWUSKI AND MEMBERS OF HIS FAMILY

The goal of the research. The purpose of the work is the study of bookplates on old printed books from the former library of Count Adam Rzewuski and members of his family, which are kept in the Department of library and historical collections of the Institute of Book Studies of the V.I. Vernadskiy National Library of Ukraine. **Methodology.** Paleographic and historical-chronological methods were used during the research. **Scientific novelty.** The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time a fragment of the book collection of the Rzewuski family, which got to the Institute of Book Studies of the V.I. Vernadskiy National Library of Ukraine as part of the library of the Berdychiv Social-Historical museum (1926—1954) after its closure in the 1950s and has about 88 editions, including old printed books with handwritten bookplates on the title pages, superexlibris on the spines and marginalia on the pages, that belonged to Count Adam Rzewuski (1760—1825) — a Polish politician, diplomat and writer, his wife and children, will be introduced into scientific circulation. There are also books that belonged to Aleksandra Lubomirska (1788-1865), the wife of Count Waclaw-Seweryn Rzewuski (1785—1831). All publications examined in the article are old editions published in French between 1763—1816 in Paris, Amsterdam, London. Some of them are first editions. Also, bookplates from the library of the members of Count Adam's family — handwritten bookplates, superexlibris and one gift inscription — will be presented in the article for the first time. **Conclusions.** The unique fragment of the library of the Rzewuski family, which was preserved thanks to the efforts of the first director of the Berdychiv social-historical museum, Teodosii Movchanivskiy (1899—1938), today is a large source base for researching the book culture of the Polish aristocracy of the second half of the 18th — first third of the 19th century, as well as the history of book publishing in Western and Eastern Europe. Numerous marginalia on books, especially those belonging to Karolina Sobańska, are of particular interest for research.

Key words: Movchanivskiy Teodosii, Hańska Ewelina, Rzewuski, Rzewuski Adam, Rzewuski Henryk, Sobańska Karolina, old printed book, marginalia, bookplates.